

SKOGFLÅTT (*Ixodes ricinus*)

Skogflåtten har mange ulike navn i Norge. Skaubjønn, skaumann, skogbjørn, tege, hantikk, blodmidd, kinnflått, påte, sugar m.m. er alle navn som brukes, men som oftest kalles den bare flått eller skogflått. Den suger blod av fugl og pattedyr, inkludert mennesker, og har i den forbindelse potensial til å overføre en del sykdommer. Den er vanlig langs kysten av Norge opp til Helgeland.

Utbredelse

Hos oss er det spesielt i kystområdene opp til Helgeland vi finner skogflåtten. I Oslofjordområdet er den vanlig på begge sider av fjorden nord til Håøya ved Drøbak, men kan sporadisk finnes lengre nordover, selv på indre deler av Østlandet. Aller vanligst er den på Sørlandet. På Vestlandet og i Trøndelag følger den kyststripen og går inn langs fjordene, men når ikke inn i de innerste deler av Hardangerfjorden og Sognefjorden. Det er viktig å huske på at flåtten kan transporteres med fugler, og således dukke opp langt utenfor kjerneområdene. Noen steder i innlandet kan det derfor holde seg bestander i noen år før de forsvinner igjen.

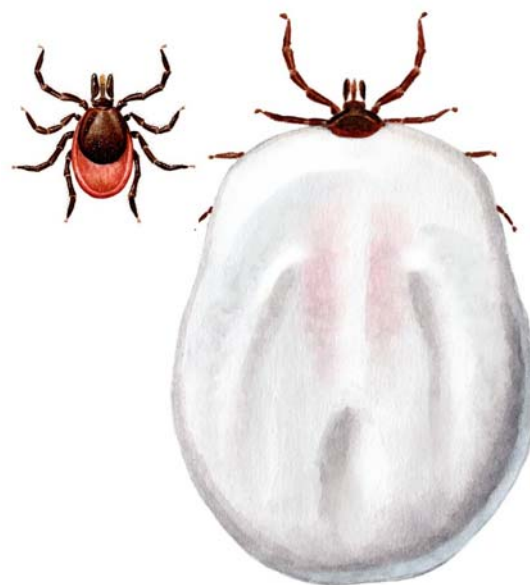
I Sverige er flåtten utbredt i de sørøstre deler av landet med nordgrense fra Iddefjorden til Gävle, men også her finnes spredte funn lengre nord, spesielt langs Bottenviken. Det samme gjelder i Finland med nordgrense langs en skrå linje fra ca. 62°N i vest til ca. 64°N i øst.

Skogflått er vanlig over det meste av Europa. Man finner den også i fjellområder i Nord-Afrika, og i de sørvestlige delene av Russland, Kaukasusområdet, Tyrkia og de nordlige delene av Kasakhstan.

Kjennetegn

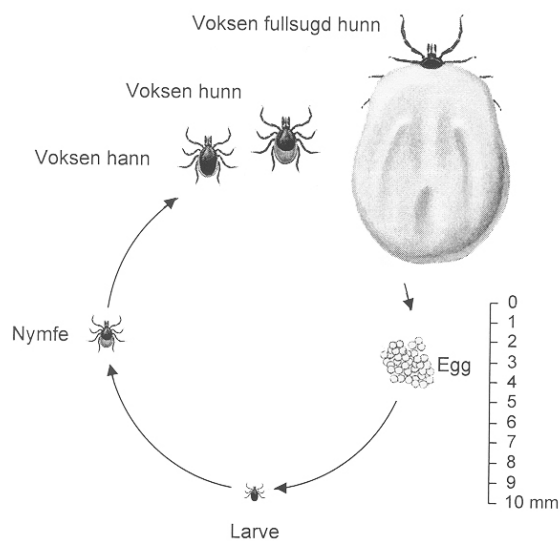
Skogflått er en midd. Den har 8 bein, og ikke noe tydelig skille mellom hode, bryst og bakkropp (se Figur 1). Alle midd hører til edderkoppdyrene, og er ikke insekter. Edderkoppdyrene har åtte bein i motsetning til insektene som har seks bein. Edderkoppdyrene har heller ingen antenner.

Skogflåtten har fire utviklingsstadier; egg, larve, nymfe og voksen (se Figur 2). Larven er bare 0,5 mm lang. Det spesielle er at flåttlarven, som alle middlarver, bare har tre par bein. Nymfene er ca. 1 mm. De voksne hannene er 2 mm og gråsvarte, mens de voksne hunnene er litt over 2 mm med svart hode og bein og brunrød bakkropp. Fullsugd av blod kan imidlertid hunnen bli inntil 1,5 cm lang, og bakkroppen får da en gråblå farge.

Illustrasjon: Hallvard Elven
© Folkehelseinstituttet

Figur 1. Tegning som viser hunnflått før og etter at den har sugd blod.

Illustrasjon: Hallvard Elven og Preben Ottesen
© Folkehelseinstituttet

Figur 2. Skjematisk fremstilling av livssyklusen til skogflått.

Livssyklus

Etter at de voksne hunnene har sugd blod av et vertsdyr ramler de av, og de graver seg ned i strolaget på bakken. Her legger hun vanligvis mellom 2000 og 3000 egg. Etter noen uker klekker eggene, og de små larvene, som bare er rundt en halv millimeter lange, kryper opp i markvegetasjonen. Her sitter de og venter på forbipasserende fugler, pattedyr og firfislere. På grunn av en meget begrenset egenbevegelse vil forekomsten av slike larver være meget flekkvis. Larvene suger blod av små pattedyr og fugler, og det er vanlig å finne dem på ørene på mus og ved nebb og munnvikler på fugler. Larvene kan imidlertid også suge blod av større dyr, inkludert mennesker. Larven suger blod i 2-4 dager, og har da nådd en størrelse på ca 1,5 mm. Den slipper seg så ned på bakken. Avhengig av temperaturen tar det nå fra en til flere måneder før den skifter hud og når neste stadium i utviklingen, nemlig nymfestadiet.

Nymfen overvintrer vanligvis før den prøver å feste seg til et nytt vertsdyr. Igjen klatrer den opp i planter og små busker for å vente på forbipasserende verter. Også nymfene fester seg til små pattedyr og fugler. Akkurat som larvene, kan også nymfene suge blod av store pattedyr. Etter blodsugingen følger et nytt hudskifte, og nymfene blir til voksne flått som overvintrer en gang til.

De voksne hunnene klatrer igjen opp i vegetasjonen for å finne et passende vertsdyr som de kan suge blod fra. Også hannene prøver å feste seg på vertsdyr, ikke for å suge blod, men for å finne en hunn de kan pare seg med. De voksne finnes på større pattedyr som hare, rådyr, elg, storfe og hunder. Hunnen suger blod i 7-10 dager, og størrelsen mangedobles. Utviklingen fra egg til voksen flått som igjen legger egg tar omtrent tre år.

Skogflåtten er sårbar for tørke. Størst forekomst vil det være på fuktige steder med gress, små busker, kratt og i åpen skog med god bestand av hjortedyr. På steder der hjortedyrene ligger og hviler kan antallet flått være meget høyt. I Norge er skogflåtten som hovedregel i aktivitet i perioden fra april til november.

Skogflått som smittespreder

Skogflåtten er regnet som den verste smittesprederen blant blodsugerne i de nordlige delene av Europa. Den viktigste sykdommen som overføres med skogflått i Norge er Lyme borreliose som skyldes bakterier i slekten *Borrelia*. Antallet flått som er infisert med denne bakterien varierer mye selv innenfor begrensede områder.

Bakterien kan overføres fra flåtten til mennesker etter bare noen timer, men størst risiko er det når flåtten sitter festet i mer enn 24 timer. Hvis man er blitt smittet etter et flåttbitt kan det komme et utslett i huden rundt bittstedet fra 3 dager til 4 uker etter at man ble bitt. Utslettet sprer seg ringformet utover huden. Hos noen kan hudforandringene være smertefulle, samt at det kan forekomme en del kløe og svie. Sammen med utslettet kan lymfeknutene hovne opp i nærheten av bittstedet. Etter noen uker kan enkelte personer få tegn på en mer utbredt infeksjon. Sykdomstegnene kan være nedsatt allmenntilstand, leddplager, smerter, eventuelt også hevelse, rødme og varme over leddene, muskelsmerter og utslett i et stort område. Utslettet ligner på det opprinnelige utslettet rundt bittstedet. Mer alvorlige komplikasjoner er hjernehinnebetennelse, halvsidig ansiktsslammelse, betennelser i hjerteposen, hjertemuskelen eller ledd.

Også hunder kan bli syke av flåttbitt hvis de smittes av *Borrelia*-bakterier. De vanligste symptomer på smitte hos hunder er at hunden ikke vil spise, den virker nedstemt og "ute av humør", den har smerter i ett eller flere ledd og halter derfor på ett eller flere bein, samt at den har feber.

Skogflåttencefalitt er en infeksjon i sentralnervesystemet forårsaket av et virus (TBE-virus) som smitter gjennom flåttbitt. Det er beskrevet to typer av flåttbåren encefalitt: sentraleuropeisk og øst-europeisk type. Sykdommen forekommer i kyst- og dalområder med kratt og frodig underskog i områder hvor vintrene ikke er for kalde. Sykdommen forekommer mest om sommeren og høsten og er vanlig i områder rundt Østersjøen. I perioden fra og med 1997 til og med 2007 er det registrert til sammen 24 tilfeller av skogflåttencefalitt der personene er smittet i Norge. Av disse er 20 smittet i Agderfylkene, to i Telemark og to i Vestfold. Skogflåttencefalitt er nå regnet som en etablert sykdom i kystdistriktene i Sør-Norge. Det er viktig å huske på at fugler kan bringe TBE-infisert flått over store avstander slik at sykdommen kan dukke opp i nye områder. Inkubasjonstiden for sykdommen er 2-28 dager etter flåttbittet. Sykdommen har vanligvis et mildere forløp hos små barn enn hos voksne. Dyr, bl.a. hunder, kan bli infisert, men det er usikkert om dette kan føre til sykdom. Det er stor variasjon i det kliniske bildet fra asymptomatisk til svært alvorlig sykdom. Første fase med feber, hodepine og muskelsmerter er av inntil én ukes varighet. Etter et feberfritt intervall på ca. én uke, følger hos ca. 30 % symptomer på hjernebetennelse i form av søvnløshet, forvirring, eventuelt oppkast, nakkestivhet og lammelser. Ofte er det langvarig

rekonvalesens med hodepine, konsentrasjonsvansker og søvnplager. Komplikasjoner i form av nevropsykiatriske symptomer, hodepine, balanse- og bevegelesproblemer er vanlige i etterkant. Hvis man skal til områder der TBE er vanlig kan man vaksinere seg på forhånd.

Anaplasrose ble tidligere kalt for ehrlichiose, og er en flåttbåren sykdom forårsaket av bakterien *Anaplasma phagocytophilum*. Tidligere var dette kjent som en sykdom på hund, katt, hest, storfe og sau (sjodogg). Man har i de senere år også påvist sykdommen hos mennesker men dette er meget sjeldent forekommende. Vanligvis gir sykdommen ingen symptomer hos mennesker, men influensasymptomer kan forekomme. I sjeldne tilfeller kan man få symptomer på sykdom i lunger, nyrer og nervesystem.

Tularemi (kalles også for harepest) kan en sjelden gang overføres til mennesker gjennom flåttbitt. Andre smittemåter er kontakt med syke dyr, innånding av smittestoff, inntak av forurenset vann og mat, samt myggstikk. Sykdommen er forårsaket av bakterien *Francisella tularensis*. Ved smitte via flåttbitt oppstår det ofte en lokal hudbetennelse og hovne lymfeknuter. Senere kan feber, hodepine og brekninger forekomme.

Blodpiss (piroplasmose, babesiose) er sykdommer hos storfe som overføres med flått. Babesiose er en alvorlig sykdom hos mennesker uten milt. Smågnager-babesiosen *Babesia microti* kan være farlig for mennesker.

Både larver, nymfer og voksne flått suger blod av mennesker

Mange er av den oppfatning at det bare er de voksne hunnflåttene som suger blod av mennesker. Bakgrunnen for denne oppfatningen er at det er de voksne flåttene som er lette å oppdage, samt at de sitter godt festet i huden. Det er imidlertid slik at det er vanligst med larver og nymfer på mennesker. Larvene er så små og sitter så løst at de lett kløs av uten at man blir klar over at de har bitt seg fast. Nymfene, som er noe større, ramler også lett av når man klør seg. De små larvene og nymfene kan også rett og slett være vanskelig å oppdage på grunn av den lille størrelsen de har. Det er spesielt nymfestadiet som er regnet for å utgjøre den største risikoen når det gjelder borreliose hos mennesker.

Forebygging og bekjempelse

Det er som regel ikke mulig å foreta en bekjempelse av flått i naturen. En kjemisk bekjempelse vil kunne ha dramatiske konsekvenser

for miljøet. For å redusere forekomsten av flått kan det hjelpe noe hvis man fjerner høyt gress, busker og kratt. På enkelte øyer med store flåttproblemer kan det hjelpe hvis man fjerner hjortedyr, som er verter for de voksne flåttene.

For å redusere muligheten for flåttbitt bør man bruke lange bukser og være godt tildekket ved anklene når man ferdes på områder med mye flått. Bruk av myggmidler som inneholder DEET på klærne reduserer også risikoen for flåttbitt. Hvis man bruker lyse klær, er det lettere å oppdage eventuelle flått. Man kan også redusere risikoen for flåttbitt ved å gå på stier i områder med mye flått, i stedet for å gå på steder med høyt gress, lyng og kratt. Hos veterinæren kan man få resept på midler mot flått som man kan bruke på hunder og katter.

Det er viktig å kontrollere seg selv, samt dyr som hunder og katter, når man kommer hjem etter en tur i områder med flått. Husk at flåttene gjerne oppsøker skjulte og tynnhudede steder som for eksempel knehaser, lyske, armhuler og området bak ørene. De kan imidlertid også finnes andre steder på kroppen.

Fjerning av flått

Flått som har festet seg på huden må fjernes så raskt som mulig for å redusere risikoen for sykdomssmitte. Bruk fingrene, en pinsett eller en flåttfjerner som du kjøper på apoteket. Ta tak i flåttene helt ned ved huden og dra den rett ut. Det har liten betydning om deler av flåttens biteredskaper blir sittende igjen i huden. Man kan godt legge på litt antibiotikaholdig sårsalve på bittstedet. Gamle råd som at man skal smøre inn flåttene med oljer, fett, smør, vaselin, sprit, stearin og lignende for å få den til å slippe taket er ikke å anbefale da dette kan forsinke fjerningen av flåttene, med større risiko for sykdomssmitte som resultat.

Tiltak etter flåttbitt

Det er viktig å fjerne flåttene så tidlig som mulig. Sitter flåttene fast i mer enn 24 timer øker risikoen for overføring av *Borrelia*-bakterier. Kontakt lege dersom du får et rødt utslett som brer seg rundt flåttbittet i løpet av 3 dager til 4 uker etter flåttbittet. Kontakt også lege ved feber, hovne lymfekjertler eller generell sykdomsfølelse. Disse symptomene kan komme og gå i perioder.